

ЧЕРНЕГА В. М.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри приватного права
(Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана)

УДК 341.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.15>

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ТА НАУКИ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ЗА ЧАС ФУНКЦІОНУВАННЯ ОДНОЙМЕННОГО ЗАКОНУ

Статтю присвячено розвитку законодавства та науки міжнародного приватного права за час функціонування однойменного закону. Законодавство України в сфері міжнародних приватних відносин розвивалося шляхом внесення певних змін або доповнень. Це стосується колізійних норм речового, зобов'язального (договірної, деліктної) та сімейного права. У процесі розвитку законодавства модернізовано незначну частину норм-дефініцій міжнародного приватного права. Проте незмінними є приписи Закону України «Про міжнародне приватне право»: щодо сфери згаданого нормативно-правового акта у сфері міжнародних приватних відносин; щодо застосування правил міжнародного договору України; щодо автономії волі; щодо обсягу застосування права іноземної держави; щодо правової кваліфікації; щодо встановлення змісту норм права іноземної держави; щодо зворотнього відсилання та відсилання до права третьої держави; щодо правових наслідків обходу закону; щодо взаємності; щодо визнання документів, виданих органами іноземних держав; щодо застосування імперативних норм; щодо застосування права держави з множинністю правових систем. Стаття також є колізійні норми, що фігурують у Законі України «Про міжнародне приватне право»: щодо правового статусу фізичних осіб; щодо правового статусу юридичних осіб; щодо довіреності; щодо позовної давності; щодо прав інтелектуальної власності; щодо трудових відносин; щодо кондикційних зобов'язань; щодо спадкування.

Із моменту набрання чинності Закону України «Про міжнародне приватне право» тематика дисертаційних робіт у цій галузі значно розширилася. Однак більше уваги вчені мають сконцентрувати на засадах і джерелах приватноправового регулювання міжнародних відносин, розгалуженій системі як договірних, так і недоговірних (деліктних) зобов'язань у міжнародному приватному праві.

Ключові слова: *приватноправові відносини, наука міжнародного приватного права, іноземний елемент, колізійні норми, український правопорядок.*

Cherneha V. M. Development of the legislation and private international law studies while like-named law remains in functioning

The article covers the development of the legislation and private international law studies while like-named law remains in functioning. The Ukrainian legislation governing international private relations was developed through introducing some amendments and supplements. It refers to the conflict of provisions relating to the property, binding (contractual, tort) and family law. In course of the legislation development, a small part of definitions in the private international laws was updated. However the provisions of the Law of Ukraine “On Private International Law” remained unchanged: including those relating to the scope of the abovementioned



act governing international private relations; the application of the Ukrainian rules for international agreements; free will; the extent to which the law of a foreign state is applied; legal assessment; finding out the meaning of a foreign state's provisions; the reverse reference and reference to the third state's law; legal consequences of the evasion of the law; mutuality; recognizing the documents issued by foreign authorities; applying imperative rules; applying law of the state having multiple legal systems. The conflict of laws provisions referred to in the Law of Ukraine "On Private International Law" in terms of the legal standing of individuals; legal standing of legal entities; powers of attorney; limitation of actions; intellectual property rights; employment relations; unjust enrichment obligations, inheritance – remain stable.

As soon as the Law of Ukraine "On Private International Law" had come into force, the respective subjects covered by theses became rather varied. However, scholars should focus on the fundamental principles and sources of the regulation by private law of international relations, and the extensive system of both contractual and noncontractual (tortious) obligations in private international law.

Key words: *relations governed by private law, international private law studies, foreign element, conflict of provisions, Ukrainian public order.*

Вступ. Тривалий час чинним є Закон України «Про міжнародне приватне право» [14], що встановлює порядок урегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок. Тому в добу рекодифікації національного цивільного законодавства доцільно сформувати комплексне уявлення про розвиток законодавства та науки міжнародного приватного права за час функціонування згаданого нормативно-правового акта.

Окремі аспекти доктрини міжнародного приватного права, її динаміки розкрито в «серії» публікацій доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії правових наук України, заслуженого юриста України А. С. Довгерта [3; 4; 5; 6; 7]. Статтю «У лабіринтах міжнародного приватного права», авторкою якої є Г. А. Фединак, присвячено розвитку міжнародного приватного права як науки в Україні, внеску в науку міжнародного приватного права, зробленого фахівцями кафедри міжнародного права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка [16, с. 217–225]. Тоді як в українській спеціальній літературі поки що відсутні комплексні наукові розвідки, в яких була б утілена окреслена нижче мета дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування комплексного бачення розвитку законодавства та науки міжнародного приватного права за час функціонування Закону України «Про міжнародне приватне право».

Результати. За період дії Закону України «Про міжнародне приватне право» лише дві норми-дефініції змінилися. Ідеться про терміни «іноземний елемент» і «колізійна норма», значення яких було оновлено відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань міжнародного приватного права» від 21 січня 2010 року [10]. Згідно зі згаданим нормативно-правовим актом було внесено зміни до: а) ч. 1 ст. 4 Закону України «Про міжнародне приватне право» та викладено в такій редакції: «Право, що підлягає застосуванню до приватноправових відносин з іноземним елементом, визначається згідно з колізійними нормами та іншими положеннями колізійного права цього Закону, інших законів, міжнародних договорів України»; б) ч. 1 ст. 12 Закону України «Про міжнародне приватне право» (щодо застереження про публічний порядок).

У процесі розвитку колізійних норм щодо правочинів внесено зміни до ч. 1 ст. 31 Закону України «Про міжнародне приватне право» відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг» від 3 листопада 2016 року [12]. До ч. 3 зазначеної статті двічі внесено зміни згідно із законами України: а) «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг» від 3 листопада 2016 року; б) «Про вне-



сення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» від 19 червня 2020 року [11].

У процесі розвитку колізійних норм речового права Закон України «Про міжнародне приватне право» доповнено частинами 3 (нею встановлено, що місцезнаходженням цінних паперів, що існують в електронній формі, вважається держава місцезнаходження професійного учасника ринків капіталу – депозитарної установи або особи, яка провадить аналогічну діяльність у такій державі) та 4 (нею встановлено, що майнові права на грошові кошти, що знаходяться на банківському рахунку, вважаються такими, що знаходяться в державі місцезнаходження відповідного банку або особи, яка здійснює аналогічну діяльність в іншій державі) відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» від 19 червня 2020 року.

У процесі динаміки колізійних норм щодо як договірних, так і недоговірних зобов'язань. Так, до: а) п. 3 ч. 2 ст. 44 Закону України «Про міжнародне приватне право» внесено зміни згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» від 19 червня 2020 року та викладено в такій редакції: «Однак правом, з яким договір найбільш тісно пов'язаний, вважається щодо договору, укладеного на аукціоні, за конкурсом або на організованому ринку, – право держави, у якій проводяться аукціон, конкурс або зареєстрований оператор організованого ринку капіталу»; б) п. 4 ч. 2 ст. 44 Закону України «Про міжнародне приватне право» внесено зміни згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» від 19 червня 2020 року та викладено в такій редакції: «Однак правом, з яким договір найбільш тісно пов'язаний, вважається щодо договорів про обслуговування рахунку у цінних паперах – право держави місцезнаходження відповідного професійного учасника ринків капіталу – депозитарної установи або особи, яка провадить аналогічну діяльність».

Ст. 46 Закону України «Про міжнародне приватне право» доповнено ч. 2 згідно із Законом України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15 липня 2021 року: сторони договору, за яким учасники (засновники, акціонери, члени) юридичної особи з іноземною участю зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження щодо такої юридичної особи певним чином або утримуватися від їх реалізації (корпоративний договір), можуть обрати право, що застосовується до такого корпоративного договору [15].

Відповідно до Закону України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» від 19 травня 2011 року [9] модернізовано вимоги про відшкодування шкоди на вибір потерпілого, систему яких закріплено в ст. 50 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Трансформація відбулася в колізійному регулюванні відносин утримання відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про міжнародне приватне право» у зв'язку з ратифікацією Протоколу про право, що застосовується до зобов'язань про утримання» від 01 грудня 2022 року [13].

Водночас за час функціонування Закону України «Про міжнародне приватне право» стабільними є такі норми-дефініції міжнародного приватного права: «приватноправові відносини» (п. 1 ч. 1), «вибір права» (п. 4 ч. 1), «автономія волі» (п. 5 ч. 1), «правова кваліфікація» (п. 6 ч. 1), «зворотне відсилення» (п. 7 ч. 1), «відсилення до права третьої держави» (п. 8 ч. 1), «обхід закону» (п. 9 ч. 1), «визнання рішення іноземного суду» (п. 10 ч. 1), «міжнародний договір України» (п. 11 ч. 1).

Незмінними також є такі приписи, що фігурують у Законі України «Про міжнародне приватне право»: щодо сфери згаданого нормативно-правового акта у сфері міжнародних приватних відносин (ст. 2); щодо застосування правил міжнародного договору України (ст. 3); щодо автономії волі (ст. 5); щодо обсягу застосування права іноземної держави (ст. 6); щодо правової кваліфікації (ст. 7); щодо встановлення змісту норм права іноземної



держави (ст. 8); щодо зворотнього відсилання та відсилання до права третьої держави (ст. 9); щодо правових наслідків обходу закону (ст. 10); щодо взаємності (ст. 11); щодо визнання документів, виданих органами іноземних держав (ст. 13); щодо застосування імперативних норм (ст. 14); щодо застосування права держави з множинністю правових систем (ст. 15).

Стабільними також є колізійні норми: 1) щодо правового статусу фізичних осіб (ст. ст. 16–24 Закону України «Про міжнародне приватне право»); 2) щодо правового статусу юридичних осіб (ст. ст. 25–30 Закону України «Про міжнародне приватне право»); 3) щодо довіреності (ст. 34 Закону України «Про міжнародне приватне право»); 4) щодо позовної давності (ст. 35 Закону України «Про міжнародне приватне право»); 5) щодо прав інтелектуальної власності (ст. ст. 36–37 Закону України «Про міжнародне приватне право»); 6) щодо трудових відносин (ст. ст. 52–54 Закону України «Про міжнародне приватне право»); 7) щодо кондикційних зобов'язань (ст. 51); 8) щодо спадкування (ст. ст. 70–72 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

За час «роботи» стрижневого акта приватноправового регулювання відносин, ускладнених іноземним елементом у закладах вищої освіти (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національна академія внутрішніх справ, Національний університет «Одеська юридична академія», Львівський національний університет імені Івана Франка, Харківський національний університет внутрішніх справ, Університет Короля Данила) та в науково-дослідних установах (Інститут держави і права імені В. М. Корецького, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака) нашої держави були виконані та (або) захищені дисертації на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук, присвячені актуальним аспектам міжнародного приватного права, за науковим консультуванням та (або) науковим керівництвом знаних фахівців у сфері міжнародного приватного права (А. С. Довгерта, В. Я. Калакури, В. І. Кисіля, В. М. Коссака, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика та ін.).

Значний внесок у розвиток міжнародного приватного права зроблено нинішніми докторами юридичних наук, які присвятили докторські дисертації: О. М. Бірюков «Транскордонні банкрутства і міжнародне приватне право» (2010), О. І. Виговський «Інститут цінних паперів в міжнародному приватному праві» (2012), І. А. Діковська «Принципи правового регулювання міжнародних приватних договірних зобов'язань: теоретичні та практичні аспекти» (2014), Г. В. Цірат «Уніфікація норм міжнародного приватного повітряного права: сучасний стан та тенденції» (2019), М. О. Михайлів «Спадкування у міжнародному приватному праві» (2022).

Згадані українські вчені є також авторами одноосібних монографій за релевантною проблематикою. Крім того, треба відзначити монографії: В. Я. Калакури «Міжнародне сімейне право: принципи та особливості колізійного і уніфікаційного регулювання» (2017) [8]; І. А. Діковської «Міжнародне спадкування у ЄС та Україні: напрями адаптації права України до права ЄС» (2020) [2].

Однією зі значних подій є вихід у світ першого в Україні систематизованого зводу знань про міжнародне приватне право – Великої української юридичної енциклопедії, її тому 13 «Міжнародне приватне право» [1], авторами статей якого стали українські провідні вчені у сфері міжнародного приватного права.

Імпонують кандидатські дисертації: С. М. Задорожної «Автономія сторін в міжнародному приватному праві» (2006), В. В. Попка «Уніфікація норм міжнародного приватного права в рамках Гаазької конференції» (2006), О. О. Щокіної «Правовий звичай міжнародної торгівлі як джерело міжнародного приватного права» (2006), О. В. Руденко «Уніфікація міжнародного приватного права в Європейському Союзі» (2007), В. В. Балдинюка «Забезпечення застосування колізійної норми: кваліфікація, зворотне відсилання, обхід закону в міжнародному приватному праві» (2008), А. О. Філіп'єва «Застосування іноземного права для регулювання приватноправових відносин: проблеми та перспективи» (2009), Д. В. Пшеничнюка «Колізійний принцип тісного зв'язку у міжнародному приватному праві» (2011), Б. С. Лобовика «Застосування міжнародним комерційним арбітражем ненаціонального



матеріального права» (2013), В. С. Хачатрян «Міжнародні договори України про правову допомогу як форма уніфікації колізійного регулювання» (2013), І. А. Комарук «Особливості уніфікації міжнародного приватного права Гаазькою конференцією в сучасних умовах» (2014), Є. Д. Боярського «Обмеження застосування колізійних норм у міжнародному приватному праві України» (2015), К. Г. Цірат «Автономія волі сторін у Гаазьких принципах вибору права у міжнародних комерційних договорах» (2018), Ю. І. Горди «Місце економічних санкцій у механізмі застосування застереження про публічний порядок у міжнародному приватному праві» (2019), Н. М. Перестюк «Правова кваліфікація в міжнародному приватному праві на прикладі англосаксонського трасту» (2019).

Власну нішу посідають у науці міжнародного приватного права посідають кандидатські дисертації: І. С. Ніколаєва «Держава Україна як суб'єкт міжнародного приватного права» (2006), Р. В. Чорнолуцького «Проблеми правосуб'єктивності осіб у колізійному праві України» (2006), М. П. Юніної «Уніфікація право- та дієздатності юридичних осіб у міжнародному приватному праві» (2011), І. І. Новосельцева «Транскордонна неплатоспроможність у міжнародному приватному праві» (2012).

Заслужують на увагу кандидатські дисертації: А. В. Буквич «Матеріально-правове та колізійно-правове регулювання обігу цінних паперів у міжнародному приватному праві» (2012), Ю. С. Козачука «Вексель в міжнародному приватному праві: окремі питання матеріального і колізійного права» (2013).

Оригінальними є кандидатські дисертації: К. О. Куклева «Переддоговірні зобов'язання в міжнародному приватному праві» (2019), П. Д. Петренка «Банківські гарантії у міжнародному приватному праві» (2013), О. С. Василенко «Уніфікація правил електронної комерції в рамках ЮНСІТРАЛ» (2014), Т. М. Стазілової «Договір управління майном у міжнародному приватному праві» (2015), О. С. Білоус «Уніфікація і порівняльний аналіз договірних прав в рамках Принципів УНІДРУА» (2015), Д. А. Рябікіна «Відповідальність перевізника за договором міжнародного морського перевезення вантажу» (2016), О. П. Борта «Інститут договірних статутів у міжнародному приватному праві» (2016), Б. Ю. Ребриша «Правове регулювання зобов'язань, що виникають внаслідок недобросовісної конкуренції, в міжнародному приватному праві» (2017), Я. В. Смолина «Особливості правового регулювання міжнародних факторингових операцій» (2018), Д. В. Даниленка «Уніфікація колізійних норм про перевезення морем пасажирів та їх багажу в міжнародному приватному праві» (2019), І. С. Покори «Уніфікація норм про морські вантажні перевезення в міжнародному приватному праві» (2021), К. В. Мануїлової «Міжнародна уніфікація норм про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки» (2013), І. О. Троценко «Уніфікація колізійних норм у сфері недоговірних зобов'язань в Європейському Союзі та законодавство України» (2019).

Цікавими є кандидатські дисертації: О. Є. Бурлай «Правовідносини подружжя в міжнародному приватному праві» (2007), О. А. Шершньової «Обов'язок батьків по утриманню дітей в міжнародному приватному праві» (2015), К. А. Казарян «Шлюбний договір у міжнародному приватному праві» (2016), К. І. Березовської «Правове регулювання відносин усиновлення з іноземним елементом» (2019).

Імпонують також кандидатські дисертації: О. О. Кармази «Спадкування у сучасному міжнародному приватному праві» (2006), У. О. Слабошпицької «Сучасні тенденції в уніфікації правового регулювання міжнародних спадкових відносин» (2016).

Власну нішу посідають у науці міжнародного приватного права посідають кандидатські дисертації: О. В. Довжук «Правове регулювання міжнародних приватних трудових відносин на сучасному етапі (матеріально-правовий аспект)» (2006), О. О. Белогубової «Правове регулювання праці моряків у міжнародному приватному праві» (2013), Г. Е. Борщевської «Захист соціальних прав та інтересів працівників-мігрантів у міжнародному приватному праві» (2014).

Висновки. Законодавство України в сфері міжнародних приватних відносин розвивалося шляхом внесення певних змін або доповнень. Це стосується колізійних норм речо-



вого, зобов'язального (договірному, деліктного) та сімейного права. У процесі розвитку законодавства модернізовано незначну частину норм-дефініцій міжнародного приватного права. Проте незмінними є приписи Закону України «Про міжнародне приватне право»: 1) щодо сфери згаданого нормативно-правового акта у сфері міжнародних приватних відносин; 2) щодо застосування правил міжнародного договору України; 3) щодо автономії волі; 4) щодо обсягу застосування права іноземної держави; 5) щодо правової кваліфікації; 6) щодо встановлення змісту норм права іноземної держави; 7) щодо зворотнього відсилання та відсилання до права третьої держави; 8) щодо правових наслідків обходу закону; 9) щодо взаємності; 10) щодо визнання документів, виданих органами іноземних держав; 11) щодо застосування імперативних норм; 12) щодо застосування права держави з множинністю правових систем. Стабільними також є колізійні норми, що фігурують у Законі України «Про міжнародне приватне право»: 1) щодо правового статусу фізичних осіб; 2) щодо правового статусу юридичних осіб; 3) щодо довіреності; 4) щодо позовної давності; 5) щодо прав інтелектуальної власності; 6) щодо трудових відносин; 7) щодо кондикційних зобов'язань; 8) щодо спадкування.

Із моменту набрання чинності Закону України «Про міжнародне приватне право» тематика дисертаційних робіт у цій галузі значно розширилася. Однак більше уваги вчені мають сконцентрувати на засадах і джерелах приватноправового регулювання міжнародних відносин, розгалуженій системі як договірних, так і недоговірних (деліктних) зобов'язань у міжнародному приватному праві.

Список використаних джерел:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 13: Міжнародне приватне право / редкол.: А. С. Довгерт (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук. України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2021. 861 с.
2. Діковська І. А. Міжнародне спадкування у ЄС та Україні: напрями адаптації права України до права ЄС: монографія. Київ: Алерта, 2020. 303 с.
3. Довгерт А. Наука міжнародного приватного права в Україні (XIX–XXI ст.). *Міжнародне право*. 2012. № 2. С. 91–111.
4. Довгерт А. С. Доктрина міжнародного приватного права в Україні на зламі століть. *Право України*. 2020. № 6. С. 13–40.
5. Довгерт А. С. Законодавство України з міжнародного приватного права: джерела запозичення. *Приватне право і підприємництво*. 2014. Вип. 13. С. 13–17.
6. Довгерт А. С. Становлення науки міжнародного приватного права на теренах України (остання чверть XIX ст. – початок XX ст.). *Університетські наукові записки*. 2012. № 1. С. 211–216.
7. Довгерт А. С. Сучасні інструменти зближення національних доктрин міжнародного приватного права. *Право України*. 2018. № 1. С. 280–284.
8. Калакура В. Я. Міжнародне сімейне право: принципи та особливості колізійного і уніфікаційного регулювання: монографія. Київ: Алерта, 2017. 434 с.
9. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції: Закон України від 19.05.2011 № 3390-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3390-17#Text>
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питань міжнародного приватного права: Закон України від 21.01.2010 № 1837-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1837-17#Text>
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів: Закон України від 19.06.2020 № 738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-IX>
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг: Закон України від 03.11.2016 № 1724-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1724-19#Text>



13. Про внесення змін до Закону України «Про міжнародне приватне право» у зв'язку з ратифікацією Протоколу про право, що застосовується до зобов'язань про утримання: Закон України від 01.12.2022 № 2802-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2802-20#Text>

14. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

15. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 № 1667-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>

16. Фединяк Г. С. У лабіринтах міжнародного приватного права. *Правова держава*. 2021. № 43. С. 217–225.

